

12+

Владимир ЧАДАМБАНЫҢ тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының «Тыва Республика—Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» соңгулда округунун талазы-биле соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында

2016 чылдың сентябрь 20 №173/802-6 Кызыл хоорай

«Тыва Республика — Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле соңгулдаларның түңнелдеринин дугайында округ соңгулда комиссиязының №1 протоколунга үндезилээш, «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Федералдыг хоойлунун 87 чүүлүн удуртулга болдурга. 2016 чылдың апрель 27-де Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин Россия Федерациязының субъектилеринин соңгулда комиссияларынга, девискээр соңгулда комиссияларынга онаарының дугайында» № 5/36-7 доктаалыга дүүштүр округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин онааган Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги

Экземпляр №2

Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының хуусаадан эрте соңгулдалары

2016 чылдың сентябрь 18

Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының хуусаадан эрте соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының ПРОТОКОЛУ

Девискээр соңгулда комиссияларының саны — 19

Протоколду үндезилеп тургускан бадылаашкынарның түңнелдеринин дугайында девискээр соңгулда комиссияларының саны — 19

Бадылаашкынарның түңнелдерин күш чок деп санаан соңгулда участоктарының саны — 0

Бадылаашкынар дооступ турда соңгулда участоктарында соңгукчулар

чыыжының депутаттарының «Тыва Республика — Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгулдаларны эрткен болгаш соңгулдаларның түңнелдерин — күштүг деп санаар.

2. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының «Тыва Республика — Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле бадылаашкынарга киришкен соңгукчуларның эң хөй санын алган, бүрүткеттирген кандидат Мерген Дадар-оолович Ооржакты соңгуктан деп санаар.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар болгаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Интернет четкизинде албан езузунун сайтызынга киирер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

даңзызында ады кирген, бадылаашкынарның түңнелдерин күш чок деп санаан соңгукчуларның каттышкан саны — 0

Девискээр соңгулда комиссияларының бадылаашкынарның түңнелдеринин дугайында тургускан протоколдарының шынныын хынаан соонда девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарында айыттыг сан-түннү каттыштырганының аргазы-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаатканы.

1	Бадылаашкынар дооступ турда соңгукчулар даңзызынче киирген соңгукчуларның саны	0	1	5	6	8	4	8
2	Участок соңгулда комиссиязының алганы соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	8	0	0	2	3
3	Хуусаадан эрте бадылаан соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	5	6	6	9
4	Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын оран-савазынга соңгукчуларга участок соңгулда комиссиязының тывысканы соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	9	7	8
5	Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын оран-савазындан дашкаар соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	0	9	6	8
6	Түңнел каапкан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	3	8	4	0	7
7	Бадылаашкынарның шавар-хааржактарында соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	6	6	3	5
8	Бадылаашкынын стационар хааржактарында соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	6	0	8
9	Күш чок деп санаткан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	2	9	0	9
10	Күштүг соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	3	8	3	3	4
11	Участок соңгулда комиссиязының алганы бадылаашкынар шынзылгаларының саны	0	0	0	3	2	3	9
12	Бадылаашкын хүнүнге чедир соңгулда участогунга соңгукчуларга участок соңгулда комиссиязының тывысканы бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	1	9	8	0
13	Бадылаашкын шынзылгазы-биле соңгулда участогунга бадылаан соңгукчуларның саны	0	0	0	0	9	4	7
14	Санап каапкан, ажыглаттынмаан бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	1	2	5	9
15	Девискээр соңгулда комиссиязының соңгукчуларга тывыскан бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	0	6	4	7
16	Читкен бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	0	0	0	0
17	Читкен соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	1
18	Ап тургаш санавааны соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	0
Соңгулда бюллетеньнеринче ады кирген бүрүткеттирген кандидаттарның фамилиялары, аттары, адазының аттары		Кандидат бүрүзү дээш бадылаан кижилеринин саны						
19	Бичи-оол Валерий Кызыл-оолович	0	0	0	5	8	1	8
20	Кара-оол Шолбан Валерьевич	0	1	2	0	9	9	0
21	Салчак Сергей Сээ-Сюрюнович	0	0	0	7	0	6	9

22	Френт Игорь Алексеевич	0	0	0	4
Бадылаашкын шынзылгаларының дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сан-түннү					
д	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының алганы бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	4
е	Адаккы соңгулда комиссияларынга тывыскан бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	4
ж	Ажыглаттынмаан, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының санап каапканы бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	4
з	Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының чидиргени бадылаашкын шынзылгаларының саны	0	0	0	4

«Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 64 чүүлүнге дүүштүр Шолбан Валерьевич Кара-оол бадылааш-

кынга киришкен соңгукчу бадылаашкынарның 50 ажыг алганы-биле, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының албан-дужу соңгуктан деп санаткан.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кижигүннери Р.И. ЧАКОВА, Ю.О. КАРАЖИКПАЙ, О.Т. КИШТЕЙЕК, А.Н. ЛОПСАН, В.О. ОЧАШ-ООЛ, Ч.Ч. ШАРАВУУ.

2016 чылдың сентябрь 20-де 20 шак 05 минутада протоколга атты

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының «Тыва Республика—Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» соңгулда округунун талазы-биле 2016 чылдың

сентябрь 18-те соңгулдаларының түңнелдерин үндүргенини дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколун бадылаарының дугайында

2016 чылдың сентябрь 20 №173/803-6 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарының сан-түннүгө үндезилээш, «Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Федералдыг хоойлунун 87 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының «Тыва Республика — Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округу» соңгулда округунун талазы-биле 2016 чылдың сентябрь 18-те соңгулдаларының түңнелдерин үндүргенини дугайында Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының №2 протоколун бадылаар.

2. Бадылаттынган №2 протокол баштайгы экземплярны Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязынче саадаашкын чок чоруу.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар болгаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Интернет четкизинде албан езузу сайтынга киирер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Экземпляр № 1

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының соңгулдалары

2016 чылдың сентябрь 18

Тыва Республиканың—Тываның чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун №32 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында округ соңгулда комиссиязының

№1 ПРОТОКОЛУ

Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда тургустунган девискээр соңгулда комиссияларының саны — 19

Соңгулдаларның түңнелдеринин дугайында округ соңгулда комиссиязының №1 протоколунга үндезилээн бадылаашкынарның түңнелдеринин дугайында девискээр соңгулда комиссияларының №1 протоколдарының саны — 19

Бадылаашкынарның түңнелдерин күш чок деп санаан соңгулда участоктарының саны — 0

Бадылаашкынар дооступ турда соңгулда участоктарында соңгукчулар даңзызында ады кирген, бадылаашкынарның түңнелдерин күш чок деп санаан соңгукчуларның каттышкан саны — 0

Девискээр соңгулда комиссияларының бадылаашкынарның түңнелдеринин дугайында тургусканы №1 протоколдарының шынныын хынаан соонда девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарында айыттыг сан-түннү каттыштырганының аргазы-биле доктаатканы.

1	Бадылаашкынар дооступ турда соңгукчулар даңзызында ады кирген соңгукчуларның саны	0	1	5	6	9
2	Участок соңгулда комиссияларының алганы соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	7	8	7
3	Хуусаадан эрте бадылаан соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	5	6
4	Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын оран-савазынга соңгукчуларга участок соңгулда комиссияларының тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	6
5	Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын оран-савазындан дашкаар бадылаан соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	1	0
6	Санаттынган соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	3	7	4
7	Бадылаашкынын шавар-хааржактарда кирген соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	6	6
8	Бадылаашкынарның стационар хааржактарында кирген соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	0
9	Күш чок соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	2	6
10	Күштүг соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	3	8	0

Участоктарның соңгулда комиссияларының алганы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	8	2	7
Бадылаашкын хунүнге чедир участок соңгулда комиссияларының соңгулда участоттарына соңгукчуларга тывыскан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	5	1	2
Соңгулда участоттарына бадылаар эргенин шынзылгалары биле соңгаан соңгукчуларның саны	0	0	0	0	9	0	4
Санап каапкан ажылаттынмаан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	3	1	5
Соңгукчуларга девискээр соңгулда комиссияларының тывысканы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	8	5	0
Бадылаар эргенин читкен шынзылгаларының саны	0	0	0	0	0	0	0
Читкен соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	1
Ап турда санаттынмай барган соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	0

Соңгулда бюллетенинде ады кирген бүрүткеттирген кандидаттарның фамилиялары, аттары, адазының ады

Анай-оол Мерген Кыргысович	0	0	0	8	9	4	9
Маады Айбек Николаевич	0	0	0	2	8	2	4
Монгуш Монгун-оол Сынаевич	0	0	0	3	1	1	7
Ооржак Мерген Дадар-оолович	0	1	0	8	8	9	6
Салчак Валерий Балай-оолович	0	0	0	4	1	8	9
Сверен-Хуурак Владимир Доржуевич	0	0	0	4	5	8	7
Френт Игорь Алексеевич	0	0	0	5	7	2	1

Бадылаар эргенин шынзылгаларының санының дугайында округ соңгулда комиссияларының сан-түннери

Округ соңгулда комиссияларының алганы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	4	0	0	0
Девискээр соңгулда комиссияларының тывысканы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	2	7	1	6
Ажылаттынмаан, округ соңгулда комиссияларының санап каапкан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	2	8	4
Округ соңгулда комиссиязының чидиргени бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	0	0	0

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының санында» Федералдыг хоойлунун 7 кезээнге дүүштүр тегтирген кандидат Мерген Дадар-оолович Ооржак Тыва Республи-

ка—Тываның чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан №32 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутатынга соңгуткан деп санаттынган.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы О.В.ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери Р.М. КАЗАЧАНОВА, Ю.О. КАРАЖИКПАЙ, О.Т. КИШТЕЙЕК, А.Н. ЛОПСАН, В.О. ОЮН, А.К. ЧАШ-ООЛ, Ч.Ч. ШАРАВУУ.

Протоколга 2016 чылдың сентябрь 20-де 19 шак 55 минутада атты салган.

Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының Хуусаадан эрте соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында

2016 чылдың сентябрь 20 № 173/804-6 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының хуусаадан эрте соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш. «Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының Хуусаадан эрте соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 15.64-күнде дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш. «Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының Хуусаадан эрте соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш.

Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының хуусаадан эрте соңгулдаларының түңнелдеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш. «Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының Хуусаадан эрте соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Чемпляр № 1

Тыва Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының чедиги чыыжының депутаттарының соңгулдалары

2016 чылдың сентябрь 18 Тыва Республиканың—Тываның чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун №32 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда комиссиязының түңнелдеринин дугайында округ соңгулда комиссиязының

№2 ПРОТОКОЛУ Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш. «Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының Хуусаадан эрте соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының протоколунга үнде-ш.

күш чок деп санаан чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда соңгулда участоттарының саны — 0

Соңгулда участоттарының аайы-биле соңгукчуларның даңзында ады кирген, бадылаашкыннарның түңнелин бадылаашкыннар дооступ турда күш чок деп санаан соңгукчуларның саны — 0

Девискээр соңгулда комиссияларының бадылаашкыннарның түңнелдеринин дугайында тургусканы №2 протоколдарының шыннын баш удур хынаан соонда девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарында айыттыг сан-түннү каттыштырганының аргазы-биле доктаатканы.

1	Бадылаашкыннар дооступ турда соңгукчулар даңзында ады кирген соңгукчуларның саны	0	1	5	6	9	8	3
2	Участок соңгулда комиссияларының алганы соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	7	8	7	9	5
3	Хуусаадан эрте бадылаан соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	5	7	1	2
4	Бадылаашкын хунүнде бадылаашкын оран-савазынга соңгукчуларга участок соңгулда комиссияларының тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	7	2	7
5	Бадылаашкын хунүнде бадылаашкын оран-савазындан дашкаар бадылаан соңгукчуларга тывыскан соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	1	0	4	3
6	Санаттынган соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	3	7	3	1	2
7	Бадылаашкынның шавар-хааржактарда кирген соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	1	6	7	1	6
8	Бадылаашкыннарның стационар хааржактарында кирген соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	2	4	1	5	0
9	Күш чок соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	1	5	2	9
10	Күштүг соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	1	3	9	3	3	7
11	Участоктарның соңгулда комиссияларының алганы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	8	2	7
12	Бадылаашкын хунүнге чедир участок соңгулда комиссияларының соңгулда участоттарына соңгукчуларга тывыскан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	5	1	2
13	Соңгулда участоттарына бадылаар эргенин шынзылгалары биле соңгаан соңгукчуларның саны	0	0	0	0	9	1	9
14	Санап каапкан ажылаттынмаан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	3	1	5
15	Соңгукчуларга девискээр соңгулда комиссияларының тывысканы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	8	5	0
16	Бадылаар эргенин читкен шынзылгаларының саны	0	0	0	0	0	0	0
17	Читкен соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	1
18	Ап турда санаттынмай барган соңгулда бюллетеньнеринин саны	0	0	0	0	0	0	0

Кандидаттарның федералдыг даңзында бүрүткеттирген политиктиг партияларның аттары

19	1. Бүгү-россияның «Родина» политиктиг партиязы	0	0	0	0	3	4	6
20	2. Россияның Коммунистери Коммунистиг партия политиктиг партия	0	0	0	1	6	2	0
21	3. «Россияның пенсионерлеринин чөптүг чорук дээш партиязы» политиктиг партия	0	0	0	1	3	2	7
22	4. Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязы	0	1	1	6	3	7	2
23	5. «Россияның экологтуг партиязы «Зеленые» политиктиг партия	0	0	0	0	3	6	8
24	6. «Гражданская Платформа» политиктиг партия	0	0	0	0	1	4	5
25	7. РЛДП—Россияның Либерал-демократтыг партиязы политиктиг партия	0	0	0	4	4	0	2
26	8. «Партия народной свободы» (ПАРНАС) политиктиг партия	0	0	0	0	6	6	6
27	9. Бүгү-россияның «ПАРТИЯ РОСТА» политиктиг партиязы	0	0	0	0	3	2	1
28	10. Бүгү-россияның «Хамааты Күш» политиктиг партия хөй-ниити организациязы	0	0	0	0	1	2	3
29	11. «Россияның каттышкан демократтыг партиязы «ЯБЛОКО» политиктиг партия	0	0	0	1	3	0	8
30	12. «Россия Федерациязының Коммунистиг партиязы» политиктиг партия	0	0	0	5	8	7	3
31	13. «ПАТРИОТЫ РОССИИ» политиктиг партия	0	0	0	0	3	4	5
32	14. СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ политиктиг партия	0	0	0	6	1	2	1

Бадылаар эргенин шынзылгаларының санының дугайында округ соңгулда комиссияларының сан-түнү

д	Округ соңгулда комиссиязының алганы бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	4	0	0	0
е	Девискээр соңгулда комиссияларынга тывыскан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	2	7	1	6
ж	Ажылаттынмаан, округ соңгулда комиссиязынга санап каапкан бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	1	2	8	4
з	Округ соңгулда комиссиязының чидиргени бадылаар эргенин шынзылгаларының саны	0	0	0	0	0	0	0

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы О.В.ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери Р.М. КАЗАЧАНОВА, Ю.О. КАРАЖИКПАЙ, О.Т. КИШТЕЙЕК, А.Н. ЛОПСАН, В.О. ОЮН, А.К. ЧАШ-ООЛ, Ч.Ч. ШАРАВУУ.

Протоколга 2016 чылдың сентябрь 20-де 20 шак 00 минутада атты салган.

Адам Текееви республиканың чурттакчы чону амыдыралдың кадык омур-хевириниң суртаалчызы деп билер. Ол "Эртенги, сергек эгелээшкин", "Энерел сеткилдиң картазы", "Кино-Арт", "Хана" болгаш өске-даа төлевилелдериниң автору. Амгы үеде ол "Сүбедей" спорт комплекзиниң директору. Республикада бурунгаар көрүштүг, аныяк удуртукчуларның бирээзи Адам Текеев-биле ужуражып, оон интервьюну алдым.

— Адам Альбертович, силер "Спортту – бажыңнар чанынче" деп губернатор төлевилелин амыдыралда боттандырып, спортчу шөлчүгештерни тургузуп турар болгай силер. Бо хүнде шөлчүгештерниң саны чечел?

— Мооң мурнунда ТР-ниң Чазаанга тускай төлевилелдер эргелелинге ажилдап турдум. Үш чыл бурунгаар Тываның Баштыңы – Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол "Спортту – бажыңнар чанынче" деп төлевилелди чарлаан турган. Ол-ла үеде "Чаңгыс суур – чаңгыс бүдүрүлгө", "Өг-бүлө бүрүзүңге – чаңгыстан эвээш эвес дээди эртемниг уруг", "Кадыкшылдың оруу" дээш оон-даа өске губернатор төлевилелдери ажилдап эгелээн. Бо чылгы "Аныяк өг-

нуургап, улуг күзели-биле дузалажып турду. Шөлчүгешти тургусканының соонда, бичи үе дургузунда ооң чурттакчылары чурттап турган оран-савазын чугайлап, септеп алганнар. Олар бистиң ажылывысты уламчылап, амыдырал-чуртталгазын өскерттип эгелээнинге өөрүп турдувус. Кижилер боду уругларынга таарымчалыг байдал тургуспас болза, ону кым-даа кылбас болгай. Буянын үлө кылырда, бодунуң хостуг үезин харамнамас болза эки. Бир эвес кижилер бөрүзү боттарының чурттап турар бажыңның девискээрин ногаанчыдып, уругларының ойнаар шөлчүгештерин септеп эгелээр болза, кайы хире чараш болур-дур. Ажы-төлүвүс кандыг байдалга чурттаары, чүгле боттарывыстан хамааржыр.

Адам Текеев, Алаш-оол Монгуш, Олег Сандан, Трофим Кулдун.

бүлгө – кыштаг", "Инек – чегерикчи малым" деп социал төлевилелдерниң ачызында республиканың ажыл-ишчи аныяк малчыннары, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелери деткимчени алган. Бо төлевилелдер езулуг-ла чоннуң төлевилелдери апарган.

"Сүбедей" спорт комплекзиниң удуртукчузу кылдыр ажилдай бергеш, "Спортту – бажыңнар чанынче" деп төлевилелди демниг коллективим-биле амыдыралда идепкейлиг боттандырып эгеледивис. Губернатор төлевилелдеринче республиканың чурттакчы бүрүзү үлүүн кирип болур деп бодаар мен. Бирги спортчу шөлчүгешти "Сүбедей" спорт комплекзиниң девискээринге тургустувус. Бистиң командавыс чаңгыс чер-чурттугларывыска эки үлө кылырда, хөй акшата-төгери негеттинмес, кол-ла чүүл кижиниң изиг күзели херек дээрзин көргүзери-биле кылган ажылывыстың дугайында улуг эвес видеороликтерни интернет четкизинге салып турдувус. Найысылалдың ыраккы микрорайоннарының уругларына спортчу шөлчүгештерни тургузар сорулга-биле, оларны биске катчып кижиринче кыйгырган бис. Төлевилелди дыка хөй кижилер деткир күзелин илередирге, шуут кайгап калган мен.

Ийиги спортчу шөлчүгешти Энергетиктер 1 кудумчузунда хөй-ниити чуртталга бажыңның чанынга тургузуп эгелээри-виске, уруглар, ада-иепер со-

Бо хүнге чедир 12 спортчу шөлчүгештерни (солагай талакы дачаларда – 1, найысылалда – 8 болгаш Хорум-Даг, Сукпак, Хову-Аксы суурларда 1-1) тургустувус. Аңаа немей 5 спортчу шөлчүгешти тургузары-биле Тываның Баштыңы – Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун 150 муң рубль грантызын алдывыс. Ынчангаш чылдың төңүзүңге чедир шуптузун тургузар бис.

— Бригадаңарның ажыл-ишчи ажилдакчылары кымнарыл?

— Спортчу шөлчүгештер тургузары-биле арга-дуржулгазы бе-дээн ажилдакчыларывыс. Алаш-оол Монгуш – каңнакчы (чааскан 5 уругларын азырап турар), Трофим Кулдун – өрүмнекчи, Олег Сандан күш-ажыл камгалалының болгаш техникага айыыл-чок чоруктуң специализи. Бир спортчу шөлчүгешти тургузарга, 30 муң рубль негеттинер. Боттуң холдары-биле кылырга чарыгдалы эвээш болур. Бо бүгүнү кылыры белең эвес: черни өрүмнээр, демирлерни кожуп каңнаар, цемент-биле кудар, дозулаар...

Коллективте 56 ажилдакчы бар. Штаттан дашкаар "ажылдакчыларывыстың" саны 5 муң ажыг, ол дээрге бистиң дыштаныкчыларывыс, спортчуларывыс-тыр. Спорт өргээзи оларның кириген санал-онандары-биле, чаартынып турар. Чүге дизе "Сүбедей" оларга тургустунган болгай.

— "Спортту – бажыңнар чанынче" деп губернатор тө-

левилелинге чурттакчы чондан аңгыда албан черлери кайы хире кижип турар ирги?

— Спортчу шөлчүгештер "Сүбедей" фондузунче деткичлерниң кириген акша-төгери-биле туттунуп турар. Республиканың чурттакчыларын-дан аңгыда Россияның аңгы-аңгы булуңнарында өөренип, ажилдап турар чаңгыс чер-чурттугларывыс төлевилелди деткип турарынга өөрүвес арга-жок. РФ-тиң Суд приставтарының федералдыг албанының ТР-де эргелели, Тываның күрүне университети, Кызылдың прокуратуразы, ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары Седен-Очур Кара-Сал, Александра Донгак биске катчып, спортчу шөлчүгештерни ажадарынга үлүг-хууун кириген. Төлевилелдиң киржикчи бүрүзүңге Тыва Республиканың Баштыңы – Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун өөрүп

ЧОННУҢ ТӨЛЕВИЛЕЛДЕРИ

кижилерни хүлээп ап, социал угланыышкынның ажылдарны күүсеткен деп болур. Комплексти улам чаартыр, дыштаныкчыларга, спортчуларга эптиг байдалды тургузары-биле ажилдарны ам-даа уламчылаар бис.

— Кадыкшылдың аайы-биле харык-шинээ кызыгаарлат-тынган кижилерге таарымчалыг байдалдар тургустунган бе?

— Эжик аксында коляска-лыг инвалид улустарга эптиг пандустарны тургусканын эскерген боор силер. Бир эвес олар бергедээшкиннерге таваржы бергеш, медээлелтер болза, комплекстиң ажилдакчылары дарый дуза чедиреринге кээзде белең. Карааның көөрү багай кижилерге тускай брайль шрифтерлиг бижиктерни аскан. Чиигенир өрээлдерни база тускайлаан.

Лондонга Паралимпий оюннарының чемпиону Михаил Оюн база Болгарияга Сурдлимпий оюннарының мөңгүн медалының эдилекчизи Женни Чамыяңга канчап чоргаарланмас бис. Сөөлгү чылдарда Европага-даа, Россияга-даа спорттун аңгы-аңгы хевирлеринге шыла-гарап, шаңналдарлыг черлерниң эдилекчилери болган харык-шинээ кызыгаарлаттынган өзүп оран аныяк спортчуларывысты деткип, шупту таарымчалыг байдалдарны тургузары бистиң хүлээлгевис.

— "Сүбедейде" спортчу угланыышкыннар талазы-биле чаартылгалар кандыгыл?

— Амгы үеде фигурлуг чуңгулаашкын, хоккей, хол бөмбүү, баскетбол, бут бөмбүү, биче бут бөмбүү, республикада эң улуг тренажер залы, бокс, кик-боксинг, дзюдо, самбо, хостуг хүреш, национал хүреш, фитнес зал, уран чүүл гимнастиказы дээш ниитизи-биле 20 спортчу угланыышкын бар. Аңаа немей олимпий оюннарже кирген регби-7 спорт хевириниң угланыыш-

кынын ажадары планнат турар. Бо хевирге бистиң чуларывыстан тергилер тургустунар дээрзинге бүтүрүлгө. Оон аңгыда тхэквондо, воркаут, кроссфит, дай спорттун холушкак ММА, кадыг хевирлериниң элдэп немей ажадары база көрдөгү.

— Дыштаныкчыларга гелделер, акциялар чарла-нып турар бе?

— Ийе, бистер аңгы акцияларны интернет-сайтында "ВКонтакте" социалда "Сүбедей шупту өг-бүлө" деп бөлүктө чарлап бис. Республиканың ширеткелдериниң, интернаттарының, социалдагы нарын өг-бүлелериниң, Олимпийжи курстары, училищениң сургууль халас кээп турар. Дыштаныкчыларга үезинде ыраккы кожуну бөлүк уруглар база чингилер апарып болур. Акциялар аңгы-аңгы болур, бир хүннүң-даа, чылдың халас абоненттер хуу чиигелде... Ынчангаш акцияларга идепкейлиг кире-бис.

— Спорт комплексиңиз билдингир аалчылардан кимнарны адап болур силер?

— 2007 чылда Россияда Маадыры, Россияның чемпионы Сергей Шойгу лап сайыды Сергей Шойгу СССР-ниң алдарлыг мастера, Россияның аныяк тренер, сураглыг кун Вячеслав Фетисовтун ийги-ланы уттундурбас болур. Ийи неделя бурунгаар спортчуларга комплекстиң дээвириниң даалы хынаары-биле Россияда камгалал сайыдының ордун Тимур Иванов улуг гация-биле кээп чорду. Ийи Россияның улустун ийи алдарлыг сахсафончу Бутман бистиң хоккей коман-дасы-биле ойнап турганын бил-гун ужуражылгаларның бир-дир.

— Адам Альбертович, интервью бергениңер дээш тирдим.

Текеевтерниң өг-бүлө.

Кысказы-биле

- Эң-не ынак байырпалы – авазының төрүттүнген.
- Сылдызы – адыгжы (стрелец).
- Ынак чеми – эът биле хаарган картофель.
- Сөөлгү номчаан ному – Дмитрий Чернышовтун "Төрүттүңүңер канчаар боданып турарыңар?"
- Төөгүде кирген ат-алдарлыг кижилерден кымны запараыңар? – Совет күрүнениң удуртукчузу Иосиф Сталин.
- Үлегер алыксаар, дөзексээр кижизи – Бистиң Мамырывыс, Россияның камгалал сайыды Сергей Шойгу.
- Хостуг үезин канчаар эрттириксээр – өг-бүлөңүңүңер.
- Спорттун кандыг хевирлерин сонунураарыңар? – Бис.
- Кижилерниң кандыг аажы-чаңын үнелээр – шыңгыр.
- Эр кижилер кандыг болур ужурулугуңар? – шупту талаш.

«АК-КӨК ХЕМНИҢ КИЖИЛЕРИ»

• Россияда кино чылынга

БАШТАЙГЫ ЭРТЕМДЕН

Совет Тываның он беш оюнга тураскаадып, чазактың дилээ-биин 1959 чылда «Ак-көк хемниң кижилери» деп баштайгы тыва уран-чечен кинону Ленин орденниң «Пилфильм» студиязы тиргизген. Ак-көк экран-кызылга 1960 чылда чыккан.

Эм бээр 57 чыл болган. Бо Россияда кино чылы чарлааны анаа эвес. Ол-ла сорулгазы – чурттуң кинона кино уран чүүлүн тугаар сайзырадып, үнүп киноларның шынарын келери, көвүдедири болгаш үеде чонга шоолуг негизин киноларже эглип келири. Ак-көк хемниң кижилерин-Тываның чаа амыдыра-оплетивтиг көдээ ажыл-чарлоо бөдүүн арааттарның амыдыралче шилчип, социалисттик чаартылып турарын көргүскен. Кино сюжети – чаа туттунуруг ийи эрикти каттыштырып, аңгы-аңгы үелерниң эригин эп-найыралын, уруу чоннарның аразындагы күштелдирген.

Ода баштайгы хөгжүм-театрының аныяк артисттерин, үндөзилекчилерин оол Мортан-оол, Олег Кара, Николай Өлзей-шин-оол Оюн, Кара-кыс, Мунзуктар бир дугаар тыва кино делегейиниң ажыдып, улуг чедиш-болганнар. Кинога тыва эрден аңгыда, кол роль Совет Эвилелинден чыккан болгаш азий омактыг ройнаан. Колхоз дарга-еги Агбаановичиниң ролун АССР-ниң алдарлыг П. Николаев, колхозчу кырганның кадайын Андуркова, эмчи кыс Ка-Карпова, РСФСР-ниң артисттери ойнааннар. Кино кол маадырларының Адар, оон душтуу кыс (Хан Тин), кыдат уктуг артист ойнаан. Кинонуң үндө Оюмаага бүдүүн турар, мөзү чок маа-адырлар Дажиниң ролун АР-ниң алдарлыг артисти ойнаан. Кинонуң кыска режиссеринде С.Багай-оол, режиссер Д.Дамба-Даржаа, режиссер О.Чөлбөней болгаш режиссериниң ролунда А.Б.Оол хаара туттунган. Тыва уран чүүлдүн кижилери баштайгы эртемиг балет бөлүүнүн улары, оларның ажы-аңгылаш Бажың-Алаак чурттакчылары кириш-

турар. Ынчан 1958 чылдың чайгы үези, Бажың-Алаак суур. Ол чай меңээ кайгамчык төөгү боол артып калган. Мен 7-ги класска өөренип турдум. Бичии сактырымга, бистиң суурувуска хөй-ле кижилер чедип келген. Оларның аразында орустар-даа бар. Ам бодап көөрүмге, улуг кинорежиссерлар. Оларның аразында хып дээн аныяк тыва артисттерни сактыр мен. Чедип келгениниң ужуру болза, «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинону тырттырамы. Кино тырттырар черни шилип алганы анаа эвес. Бажың-Алаак суур Тываның онзагай чурумалдыг, чараш черлериниң бирээзи. Келген артистер бистиң школа-выска доктаап турганнар. Бир класска шупту кинога тырттырар кижилерниң кедер хептери, ында чүү-даа бар. чараш тыва бөрттер, тоннар, курлар, идиктер, танцы-

эскизтерин чуруп, ол Бажың-Алаак девискээриниң чараш чурумалдыг бойдус бараанын, тыва өгнүң аптараларын, аяныг хээлерин чуруп турганын оон чурраан чуруктарының дөзевилелдериниң чамдызын музейниң шыгжамырындан көрүп болур бис.

Чөөн-Хемчик кожуунуң «Искра» колхозтуң чурттакчызы, кинонуң киржикчизи Монгуш Дадар-оол Ламажап оглунуң бижээн сактышкыны: «Ол алдарлыг чурукчу, тыва аш-чемни хамаан чокка чиир, бичии уруу база-ла адазы ышкаш. Чурук тырттырар, чуруур херекселдерин алкаш, мээң акым Монгуш Байыр-оолду эдертип алгаш, ол-ла девискээрлерни, Хорумнуг-Арыг, Куштуг-Алаак, Дүңгүрлүг, Дуруг-Баары алаактарын, Кулун-Дүжер, Чодураалыг кежигни, Шыва ку-

даргазы болгаш идепкейжилери», «Ленинградта Кавай-оол, Адар-оолдуң өңнүктери» дээш оон-даа өске темаларлыг, Чуруктарның адаанда кинонуң режиссерунуң, операторнуң, чурукчунуң хол үжүктери ай, хүнү, чылы салдыган. Чуруктарның кыдыгларында онзагай чүүл – артистерниң кинога кедип турган хептериниң пөстериниң кезиндектерин чышпыр илип, кожуп каан, ол үениң пөс-таавызының шынарының бедик, чаражын ол кезиндектер бадыткап турар.

Нина Көгуйленовна база бир онзагай сактышкынында мынчаар бижип турар «Бажың-Алаак суур ынчан чаңгыс, чараш, чаа туттунган кудумчулуг, кижилер бүрүзүнүң бажыңы чаа ыяштан туттунган, чараш херимнерлиг, кудумчу-даа чок, шык хевээр, чечектелип сайзырап турар үези. Москвадан келген

дуруун, Чадаана

самнаарда кедер чараш платьелер. Мен кинонуң тырттырылганын база киржип турган мен. Бичимден тура ачам мени аът мундуруп өөредип каан. школань чааш, суг сөөртүр бора аъдын мунуп алгаш, эртен-не кинога тырттырар дээш чоруптар бис. Ол аътты мунуп алгаш, кинода болуп турар байыр-чыскаалга киржип турарымыс ол. Бир хүн кино тырттырылганынга киржирге, 6 рубль. Ол үеде алды рубль дээрже эңдерик акша. Кино тырттырылганы чүгле эки хүнден хамааржыр. Хүн караан булут дуглай бээр болза, тырттырбас. Анаа манап, ойнап хүнзээр, сени кемгерип турар, чүгле кежээ чанар. Ынчан, ол кинога тырттырып чоруп тургаш, бир-ле дугаарында Надяның авазын көрдүм, бичии Надя ынчан беш азы алды харлыг турган-на боор».

Ынчан ол кинонуң киржикчилери-даа кайыын билгеннер боор, оларның чанында халып турар бичии уруг, элзэн үелер эртсе, делегейге ат-сураа билдингир, шылгараңгай чурукчу Надя Рушева деп аан. Кинонуң тырттырылганынга ожукутун үш дажы ышкаш, талантылыг, интернационалчы өг-бүлө Николай, Наталья, Надя Рушеветер база киришкеннер. Ажыкмаа-Рушева кинонуң эпизодунда, чаа көвүрүгнүң ажыдышкынынын байырлалынын үезинде балетмейстер А.В. Шатиниң тургусканы «Ээлдек шыңгырааш» деп танцыны эштери-биле ээлдек чараш, ак куу куштар ышкаш танцылап турарын көөргө, чаражын. Тыва чоннуң орус күдээзи болур чурукчу Н.К. Рушев артистерни

кинорежиссер, операторлар, артистер хөлчөк изиг хүнде, эштерде чик кеттинип, шортиктерлиг туруптарга, суурнуң чону: «Бо артистер чанагаш, идик-хеви чок, чолдак турустаактарлыг кончуун» деп бот-боттарының аразында чугаалажып, кайгап-харап турган».

Кинода кол маадыр Адарның ролун Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артисти Сиин-оол Лакпаевич Оюн ойнап күүсеткен. «Ак-көк хемниң кижилери» кинога ойнап турган тыва артистерден амгы үеде артып, ам-даа эрес-кашпагайы, бурунгаар көрүштүү-биле ылгалып чоруур Сиин-оол Лакпаевич ол үениң, ол кинонуң дириг херечизи. Кинонуң сөөлүндө, көрүкчү кижини дүвүредип, кичээнгейин хаара туду бээр бир эпизодунда Адар Ленинградтан төрзүн черинче ээл келир, ол келирде аъттыг чанып келир.

Кинода маадырлар көвүрүгнүң тудуунга киржип, бот-боттарының аразында эп-найыралды эдип, тудуп турар, а Адар чаа-ла эзер алган аът ышкаш, мөөп-дывылаан, дажып чыдар хемни аъды-биле эштип, кежи келир. Маадырның эриниң ажып чыдар хемни кешкени дээрже-ле, үрдө үзүлгөн харылзааны ажып, бодун боду ажып, хемни ажып кешкени ол.

«Мергенниң ырызы» Урал, Крым бүгү Совет чуртка Ужуп чоруур, чоргаар хостуг төл мен.

Ынчалза-даа төрзүн Тывамны Ынаам кончуг, дораан сакты бээр мен.

Долаана БУРБУЖЕП, Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг Национал музейиниң культура, уран чүүл болгаш шажын килдизиниң илдалакчызы.

Тыва дыл эртеминин хөгжүлдөзүн чугаалап тургаш, Салчак Лопсаньның адын оюп эртери болдунмас. Оон ады тыва национал бижик болгаш тыва дылдың баштайгы эртем шинчилелдери, ном-дептерлер парлап үндүрүлгөзи-биле сырый холбаалыг.

Салчак Сотпаевич Лопсан 1909 чылдың апрель 5-те Бай-Тайганың Кызыл-Дагга (Көп-Сөөккө) малчын улустуң өг-бүлөзине төрүттүнген. 1931 чылда Москвага Чөөн чүктүн ажылчы чоннарының университетин дооскаш, Чөөн-Хемчиктин нам кожжомуңун ийги секретарына ажилдаан. Ол Тываның ном үндүрер чериниң баштайгы директорларының бирээзи.

ТАР үезинде күрүмениң болгаш хөй-ниитиниң, эртеминин көскү ажилдакчызы. Салчак Лопсаньның ажилдап чораан черлери ТАР-ның Төп кооптуң Минусинскиде төлээзи, ТАР-ның культура яамызының сайды, ТАРН ТК-ның килдис эргелекчизи, ТАР-ның Чырыдышкын яамызының эртем килдизиниң эргелекчизи. Оон күш-ажылчы дептеринде тускай мергежилин эртем ажилдакчызы деп бижээ.

Ол 1932 чылда баштайгы тыва-орус словарьны тургускан. Ол О. Шавы-биле (ол кым дээрзин тодарадып шыдавадым) «Тыва домак» деп номчулга номун 1936 чылда үндүрген. Салчак Лопсан эң баштайгы орус ном үндүрген Иван Федоровка дөмей. 1942 чылда «Улуг улус көөр үжүк», «Бистиң улуг бурунгуларымыс» деп номнары чырыкче үнген. Тыва курпарлалга 1944 чылда Салчак Лопсаньның А.Пальмбах-биле кады кылганы «Тыва домак» деп эртем угланышкыны номун парлап үндүрген. Оон аңгыда тыва дылдың шын бижилгезиниң дүрүмнеринин талазы-биле эртем ажылынга база идепкейлиг киришкен.

Салчак Сотпаевич Лопсан ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Н.Я. Марр аттыг дыл институтунга база Москваның Чөөн чүк институтунга «Тыва бижиктин чаартылганын айтырылганы болгаш орус алфавитке шилчирииниң белеткели», «Чаа тыва алфавиттин болгаш тыва орфографияның дүрүмнеринин эвилели» деп эртем илеткелдерин 1941 чылдың май 12-де Ленинградка, май 19-та Москвага кылган.

Тыва дыл эртеминин тавраан салырынга кириген үлүг-хуузу, ном парлалганын хөгжүлдөзүн үндүрген шудуругу ажил-херээ дээш, Салчак Сотпаевич Лопсаньны 1940 чылда ТАР-ның дээди шаңналы – Республика Ордени-биле шаңнаан. Салчак Лопсан — баштайгы дыл эртемдени. бедик дуржугла-лыг журналист. Тыва культура революциязының эң-не идепкейлиг киржикчизи.

Ол чогаадыкчы ажыл-ижинин сөөлгү чылдарын (1955-1965 чч.) «Шын» солунга ажилдап эрттирген, эң-не билдип, бедик мергежилдиг очулдурукчуларның бирээзи. ССРЭ-нин Журналистер эвилелиниң кежигүнү Салчак Сотпаевич Лопсан 1965 чылдың ноябрь 23-те аарааш, мөчээ.

Седип-оол ИРГИТ.

«КАДЫК ТЫНЫШ – КАДЫК НАЦИЯ»

Сентябрь айның чылыг бойдузу Тываның чурттакчыларын өөртүп турар бир онза хүнде Республиканың туберкулезка удур диспансери «Кадык тыныш – кадык нация» деп акцияны организаастаан. Массалыг чадаг чарыштың кыйгызы: «Шупту: туберкулез чок! — деп кыйгыраалыңар!».

Аңаа ниитизи-биле 400 кижиле, а чарышка Кызылдың эмнелге албан черлеринин 236 төлээлери киришкен. База кожуун эмнелгелеринден, Каа-Хем кожуунун төп эмнелгезинин ажилдакчылары келген. Хемчегиниң кол сорулгазы – чурттакчы чон ортузунга кадык амыдыралды суртаалдаары, спорт болгаш күш-культураже хөй кижини хаара тудары.

Хүн чаа-ла бедип эгелзэнде, эртенги сериинде найысылалдың «Аныяктар» сесерлиинге спортчу хептиг эмчилер болгаш студентилер чыгып келген. Хемчегиниң организаакчылары чадаг чарыштың киржикчилерин шуптузун бүртүкзеш, акцияның ады болгаш кыйгырынын парлаан ак футболкаларны үлзэн. Эң-не хөй төлээлери Республиканың эмчи колледжи чоруткан. Онза-лап демдеглеп каар чүүл – улуг назылыг салгалдың төлээ-

лери база бары. Эң-не улуг назылыг киржикчи – Кызылдың дүрген эмчи дуза чедирер станциязының ажилдакчызы, 76 харлыг Кара-оол Шалык.

Чарышты Республиканың туберкулезка удур диспансеринин улуг эмчизи Рустам Чудаан-оол ажыдып тура: «Бо хүнгү хемчегиниң кыйгызы – «Шупту: туберкулез чок! — деп кыйгыраалыңар!». Туберкулез аары – кадык камгалалының чидиг айтыры бооп артпышаан. Чеже-даа көргүзүглери куду-лап турза, республикада чурт-

такчыларның туберкулез-биле аарып турары Россияның орту-мак көргүзүүндөн 3 катап хөй, а өлүп-хораары – 4,5 катап. Туберкулез-биле демисел чүгле эмчи ажилдакчыларының звес, а харын-даа хөй-ниитиниң кол сорулгазы. Туберкулез – эмнетинер аарыг. Ону чүгле шупту кады тиилеп шыдаар бис, бо социал аарыгның негтереп таравазынга быжыг «моондакты» деңге тургузаалыңар. Ынчангаш шупту кадык амыдырал дээш, ажы-төлүвүстү, келир үениң салгалын бо аарыгдан

камгалаалыңар! Чылдың-на үе-шаанда рентген-шинчилгени эртип, кадык амыдыралды чорударынче кыйгырдывыс» — деп ол демдеглээн.

Чадаг чарыштың киржикчилери «Аныяктар» сесерлиинден эгелзэш, Ленин кудумчузу-биле Национал парк аксынга, тодаргайлаарга, Тиилелге шөлүнге чедир маңнашкан. «Кадык тыныш – кадык нация!» акцияның киржикчилеринин аразындан эң-не шалыпкын болгаш дүрген маңнакчыларны чадаг чарыштың түңнелинде

илереткен. Бирги бай-тиилекчилер – Республиканың эмчи колледжизинин студенттери Долаан Дагба, Аягуш, Хүлер Чигжит, С. Монгуш биргиден дүртүп келген. Уруглар аразында не эки көргүзүгүч Психиатрия эмнелгезинин ажилдакчысы Сюзанна Чульдун алган. Колледжизинин студенттери Тайгана Маадыр 2-ги багис мис Шан-оол 3-күчүрдө.

Ийиги бөлүктүн тилекчилери: Шолбан К. (Республиканың туберкулезка удур диспансери), Каа-Хем Шалык (Кызылдың дүрген чедирер станциязы), Ч. Донгак (Республиканың туберкулезка удур диспансери), Куулар (Республиканың туберкулезка удур диспансери).

Акцияның ажыдышында база хаашкынында шагның аныяктарының эр-кеңсесинин флэш-моб дэниитиниң танцы-самы болган. Ону Бичии уругу кадыкшыдылга төвүнүн инструктору Алена И. удуртуп башкарган. Хөй аныяктар база күзедиги чилер шупту деңге саман көрүштүг-лө. Шак мындыг аян-биле чадаг чарышты Валерия К.

АРАГА ИШПЕС КИЖИ – ЭҢ-НЕ ЧАРАШ КИЖИ ОЛ

Араганың кижиниң чурттагалгазынга, каң-кадыынга багай салдарлыын 1990 чылдан 2000 чылга чедир шинчилеп келдим. 4 чыл иштинде шинчилел кылдым. Черивистиң кырында чалбыышталып хып турар арага оруу бар, кижилер ол орукта кылаштагып турарлар, ылаңгыя тыва чон болгаш оларның ажы-төлү.

Кижилерни чер кырынга арага ижер кылдыр чаяваан болгай. Арага чурттагалың, кадыкшылдың узуткакчы дайыны деп чүүлү билбезиниң ужурунда араганы чогаадып бүдүрүп каан. Араганы чогаадып бүдүрген кижилер дээрге, бо хүнге чедир кижилерниң чурттагалгазынга, кадыкшылынга хора чедирип турар кара сагыштыг дайзыннар кылдыр санаар мен.

Мээң шинчилелдеримден ап көөрге, араганы ымыраа-сээк, ыт-куш, аң-мең-даа ишпес чүгле кижилер ижер чорду. Сээктерге кылган шинчилелим ону бадыткаан. Эзи чок, кудумчулар кезип халып чоруур аштаан ытка араганы чемеге холааш бээрге безин ишпес. Ынчаарга кижилерниң угаан-медерели ымыраа-сээктен, ыт-куштан оранчок кызы бооп турар-дыр.

«Араганы ижерге кижини бичии-даа эки чүвеге чедирбес» деп чоннуң чугаазы бар, ол кончуг шын. Арага ижер, аңаа туралыг кижилер бүрүзү хирлиг-чамныг, кызы угаанныг кижилер-дир. Ынчангаш чер кырында кара чаңгыс хирлиг-чамныг чурттагал чүгле кижилерде бар. «Араганың үстүңге чам үнер» деп чугаалаа-

ны дег араганың оруу муңгаш, тамы дүвүнчө дүжүп киргени дег, оон үнүп алыры берге.

Шаанда шкопаларга «кандыг кижини чараш кижилер дээрлел?» деп диспуттарны башкылар өөреникчилеринге эрттирип турган. «Чараш кижилер дээрге сагыш-сеткили байлак, толуг-томаанныг, аажы-чаңы чараш, биче сеткилдиг, хүндүлзээчел, күш-ажылчы кижилер» деп башкылар түңнөп турган. Ынчалза-даа ону өззэнге чедир сайгарып шыдаваан деп түңнөп кылдым, Мээңи-биле чеже-даа сагыш-сеткили-биле байлак, толуг-томаанныг, корум-чурумнуг, күш-ажылгы ынак кижилер, арага ижер болза-ла чараш кижилер деп санаваас мен, чүге дээрге эки туразы-биле сээдеңнеп чоруур кижилер ышкажыл.

«Арагалаары дээрге эки туразы-биле сээдеңнеэри-дир» дээни эмчилерниң күштүг сөстери-дир. Шаанда бистиг сумунуң кезек малчыннары Кан-дан Күжүгет, Маңнай Энеш, хоочун механизатор Здов Хомушкун олар сүт арагазы безин ишпес, езулуг чараш кижилер ол. Чон аразынга, ылаңгыя башкы кижилер араганы ижиптер болза чон ортузунга арагага удур демиселди, өөреникчилери-биле кижизидилге ажылы чорудуп шыдаваас, чүл дээрге боду эки туразы-биле сээдеңнеп чоруур кижини кым дыңнаарыл?

Эрткен чүс чылдың 50 чылдарында тыва чон аразынга дөртөн хар четпзэн кижилер сүт арагазы безин ижип болбас турган. Тыва чон сүдүнүң арагазын беш айдан он бир айга чедир тип ижер

чүве, кыжын эзирик кижилер турбас. Ынчангаш тыва чоннуң угаан-сарылы сайзыраңгай чораан.

Шинчилел кылыры-биле ужул калган эзирик кижиниң холунуң иштинде дамырже инени кадап-каш көөрүмгө, хан оожум сыстып үнер болду, чүге дээрге чүрек кошкак ажылдап турар. А элээр кижиниң дамырынче инени кадаптарга хан күштүг үнер болгай. Ол ышкаш серенгини шаккаш, удаан эзирик кижиниң тыныжына чоккушпады тудупкаш эскерип турарымга, чалбыштың ужурагы база оожум болду. Ол кижиниң өкпези база кошкак ажылдап турары илдең.

Ужул калган эзирик кижиде чүгле чүрек биле өкпө кошкак ажылдап турар, оон өске кошкак ажылдап турар орган чок деп болур: угаан-бодалы башкарылга чогуңдан, караа көзүлбестеп, куплаа дыңналбастап, дылының амдан миннишкени ажылдавастан каар дээрзин түңнедим. Ынчангаш арага кижиниң мээ-медерелиниң эзилдирикчизидир дээрзи бадыткаттыңан.

Улуг эртеден, чогаалчы Шекспир «Кижиниң угаанының оору арага» деп күштүг сөстөрүн чугаалаан. Ынчангаш кижилер араганы бичиини-даа ижип чоруурга, оон угааны делгемчиир тудум, чазын эрзэн хем дожу ышкаш, чугалап эстип бар чыдар. Тыва чон орус чонга каттышкан соонда, оларның ажыг суун сонуургап ишкеш, амгы үеде ында «эштип», эрик кыдынычче үнүп шыдавайн чоруур бис.

1960 чылдарда школа дооскан өөреникчилер элбээ-биле өөредилге черлеринче кирип

шыдавайн турган. Оон ужуру ол үелерде хенертен аныяктар арагаже сундулаан. Кижиниң бодалынга, тыва чоннуң төөгүзүңгө чок турган хай-халаптың тыва черивисти хөмө таварып келгени харааданчыг-дыр. Чаңгыс кижик, 2000 чыл эгезинде Шагаан-Арыг хоорайга 6 класс кыс уруглар арагалааш, бир кыс эжин бижек-биле балыглап каан деп коргунчуг медээни телевизорга чарлап турду. Ол чүүл ажы-төлүн хайгааравайн турган дыка хөй ада-иени бодандырган деп бодаар мен. Ынчалза-даа ол ышкаш кем-херек үүлгедиишкенин ам-даа уламчылап турары дүвүренчиг.

Арагалаашкын үш чадалыг эртер чүве. Бирги чадазы, ийи-үш дашка араганы ижиптерге кижиниң бүгү органнарын күштелдирип, сагыш-сеткилди хөлзедипкеш ырлап, танцылап-ла эгелээр. Ийиги чадазы, үш дашкадан өрү ижиптерге, арага кижиниң бүгү органнарын кошкадып, сула салыптар. Хөй кезинде бо чадазында озал-ондак, хай-халаптар болур. Оон үшкү чадазы, улаштыр ишкениниң түңнелинде, кижиниң башкарыкчы механизми ажылдаваастаар, оон ужурундан душкан-на черинге удуп чыдыптар азы ужул каар, түңнелинде кыштың соогунда доңуп, чайның изинге эзирик организм кошкааш, чүрек-хан эргилдези ажылдаваастай берип болур.

Араганың хайы-биле чараш чуртувустуң ээлери болур тыва чонувустуң аразында бо хүнге чедир кандыг-даа хай-халаптар болуп тур. Сөөлгү үеде янзы-

бүрү байырлалдар база турган. Байырлалдар бүрүзү Европа чурттарының ажалыларын ижип, кара-туразы «сээдеңнеэр». Шаанда тыва ийи улуг чараш байырлалы Шагаа биле Наадым. Ол чыда-даа арагалаашкын чөп-тер. Чаш ажы-төлдүн арага турарының ужуру ада-иени үлегер-чижээнде болгаш лаларда башкыларның ар удур кижизидилгезинин талазында. Ынчангаш тыва өөредилге болгаш эртеме бо талазынче улуг кичээ уландыраар болза эки.

Шылгараңгай чогаалчы колай Островскийниң чүтүңы: «Кижиге чурттагал чок катап чаяттынар болганда кандыг-даа багай чүве чараш кылдыр чурттап чугула» — дээни аражаа. Кижилер араганы ишпейн, чурт чурттап болур. Бо кижилерниң угаанының саралындан хамааржыр. Ийи чылдың эгезинде «Шын» сөзү «Тыва чон орустун водовод өрттенип тур» деп мате-үндү, бо ажылды бижээни чини «эң шылгараңгай бижик» деп санаар мен. Ол бижик дээрге тыва чон дээш, сээк-выс дээш сагыш-сеткил чорур онзагай кижилер.

Кижиниң чурттагалында кадыкшылынга, угаан-медерелинге арага кайы хире салдар чедиреринин дуушарынын шинчилеп ажылымын чыгарып ажы-төлүңгө ачы-буян дээш бижидим.

Кайгал-оол МАМЫР
Бай-Тал

«ШЫННЫН» почтазындан

Эриг баарлыг ава дугайында

МЕНИН ЧҮРЭЭ САГЫШ ЧОВААШКЫНДА

Менин эгиннеринде бүдүн амыдырал берген чорза-даа, ал-боду омак, сагыш сергек, хөйүн көргөн, хөйүнү өк-караның эки-багын көрүп каапкан. Намчыловна Минчит бистиң төреливис, өг-бүлениң дээди өөрүшкүзү болган чыдык көрүп төрүттүнгенинен бежен чыл болганының байырлалынче алгаш. Кызылдың оң талакы да-мниң өөм ишти-биле чеде бердивис. Намчыловна Дүдөр Намчыловна уруунун алыныңа аыш-чем дээжизин тыва езу-лалар сагып аайлап, башкаржып чоруп көргө. сезен бир харлыг дээр хире даа адак-бышкаа чиик...

Эр хиндиктиг дуңмазы, чаңгыс хемниң чурттап, чаңгыс хемниң суун ижип чылдажым Киим-оол Минчиттиң дүгү агарбаан, диштери мен ышкаш калбаан. Алызындан мал-маган тудуп болгаш кыс чээнинге күскү семис иртти боду өвээш, тыва кижиниң кужуру хан-биле келген чонун хүндүледи, стун чарты — назынның бежен хары кижиниң угаан-сарылының, мээ-челиниң чедишкен, бышкан, амы-даа-кээгин эскерип билир апарган, ур-ук-дөзүн уктап билир үези-дир, үезинде кижиги бүрүзү өг-бүлелиг, илдүг, ажил-агыйлыг, уйнуктарлыг, иттарын деткижи, барын-чогун ал-дып улугну улуг деп, бичиини бичии адып билири-биле тыва кижиниң хан ыдыкшылдыг хүлээлгезин күүседип

Дүдөр Намчыловнаның юбилар уруу Петровна Монгуш Кызылдың 2 дугаар кыс дуңмазы-биле кады чаңгыс ажилдап турар. Мартаның өөнүн Седен-Сатович Монгуш алыс кижиги болгаш, бажыңының чанын-мезинге бодунга өй борбак бажың берген. Ийи бажыңның ишти-даштын мениң материалдары-биле кылган.

суг системазы-биле чылыдар печкалыг. Айыыл чок эки шынарлыг электри удазы-нын таарымчалыг чырыткы кылдыр кожуп каан. Бажыңнар аразын база даштыгаар үнер эжикке чедир кижиги кылаштаар орукту бетон-биле кудуп, чараштап каан. Күдээ кижиниң кезээзи, шевери моон илдең. Мар-та Петровна мынчалдыр ону төлөптиг кижиги кылдыр өстүрүп кижизидип каан авазыңа чоргаарланып чоруурун чугаалап турду.

Ак-Туруг чону ооң авазын билер. Ол бичии чажындан тура кадыг-берге ажилдарны кылып чораан болгаш колхоз-совхозтун кандыг-даа ажилыңа ажилдаан. Өшкү-хой, инек хамаанчок, хаван, дагаа, койгун аймаан безин карактап ажаажып чораан. Хой кыргыздазының үезинде хол-биле-даа, электрилиг хачы-биле-даа Дүдөр Намчылов-нага чедир дүргөн, шынарлыг кыргыс кижиги ол үеде Ак-Туруг сумузунга чок турган. 1955 чылда Чаа-Хөл кожуунун мурнундан Мос-квага Бүгү-эвилелдин улус ажил-агыйының чедишкениннениң делгелгезинге (ВДНХ) чедип, медаль-биле шаңнаткан.

Амыдыралда дең-дески каалама чүве бар эвес, аарыг-аржык-даа, ажыг-шүжүг-даа, муң-гарал-даа турар. Уругларының адазы аныянда чок болган-даа болза, ажы-төлүн чааскаан бут кырынга тургузуп, амыдыралдың делгем оруунче шуудадып каан эриг баарлыг ие ам бо хүнде уруунун төрүттүнгөн хүнүн эрттиржи олар-дыр. А боду бо чылын сарыг шажынны-биле меңгизи кирген, төрөлдери бистер узун назылыг иега ам-даа уругларының аразыңа үр чурттаарын күзеп кагдывыс.

Хөйүн көргөн, хөйүн билген ие Дүдөр Нам-чыловна назынның арт-сынының шыпшы-нда туруп алган, үениң ужу-кыдыныче талый-тыр харап көрүп, келир өйде оалгалдарымга кандыг бергелер, шаптаразыннар таваржыр ирги, ооң уржуктарын канчап эртип алырлар ирги деп бодап, сагыш човавышаан.

Маадыр-оол АРТАА.
Кызып хоорай.

• Чонунга буянныглар

БУЯННЫГ ӨГ-БҮЛЕНИНГ
ЭМЧИ АЖЫ-ТӨЛҮ

Тываларның шаанда хөй ажы-төлдүг болуру улусту дыка-даа кай-гатпас чораан. Беш-алды ажы-төл безин ортумак кылдыр санаттынар. А кажан ажы-төлү мөзү-бүдүштүг дээди эртем чедип алган болза, чон ынчан оларны онзалап көөр. А кол чүүл — ада-иезиниң шың кижизидилгезинден, оларның ынакшылындан чалгыннал-ган ажы-төлү, келир үениң салгалда-ры, төрөөн чурттуунун төлөптиг кижилери апаары онза чоргааранчыг-дыр. Ажы-төлү чонунга буянын чедирип, бараан болуп чорууру дег ада-иезинге улуг чоргаарал, шаңнал турбас. Бир эвес өстүрүп, кижизидип каан ажы-төлүвүстүң кылып чоруур ажыл-херээ дээш чаңгыс-даа кижиги биске четтиргенин илөредип чоруур болза, чуртталгада буянын үүлени кылган бис дээрзинге чигиниг турбас.

Бо удаада кайгамчык эп-найы-ралдыг өг-бүлө, эртем-билиглиг ажилдакчы Хүлер Мөңгеевич Ондар-ның ажы-төлүнүң дугайында бижик-сидим. Хүлер Мөңгеевич Красноярск хоорайга зоотехник эртемни чедип алгаш, төрөөн суурунга зоотехник-теп, бригадирлеп база Бора-Тайга суму чагыргазыңа даргалап ажил-дап чораан. Кады чурттаан эжи, сөөлүндө барып ачы-буянын хөй ажы-төлдүң авазы Дана Доржуевна колхозка мал эмчилеп, бригадирлеп ажилдап чораан.

Чымыштыг ажил-ижи-даа, кыштын соогу, чайның изиг халыыны-даа каас чараш амыдыралын сегидип, байыда-рынга моондак болбайн турган. Кижиги кылдыр өстүрүп, кижизиткен, өөрөткен чеди ажы-төлүндө беш кижиги эмчи эр-темин чедип алган төлөптиг ажилдап, чурттап чоруурлар.

Улуг оглу Өнер Хүлерович Ондар Сүт-Хөл кожуунунун төп эмнелгезинге кезер эмчилеп, улуг эмчилеп ажил-дап тургаш, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутатына сонгуттурган. Оон улаштыр РФ-тиң Федерация Чөвүлелиниң Тывадан кежигүнү — сенатору болуп ажил-дааш, ам бо хүнде "Чаңгыс демниг Россия" партиясының регионда хөй-ниитини хүлээп алыр чериниң дарга-зы болуп ажилдап чоруур.

Чейнеш Хүлеровна дээди эртем-ниг эмчи сестразы, республиканың туберкулезка удур диспансериниң диагностика салбырында улуг сес-тра, Орлан Хүлерович Чөөн-Хемчик кожуунда кезер эмчи, Чула Хүлер-овна республика эмнелгезиниң өртөнгөн кижилер эмнээр салбырын-да эмчи сестразы.

Мээң кол-ла бижиксээн кижим, участогум терапевт эмчизи Чоду-раа Хүлеровна Барнаулдун эмчи академиязын дооскаш, Чадаана эмнелгезинде 2006 чылдан бээр ажилдап чоруур.

Чоокта чаа Чадаана эмнелге-зиниң терапия салбырынга элээн берге, нарын байдалдыг келдим. Эмчимниң кызып эмнээниниң ачы-зында удатпайн чүгээртеп, сегереп келдим. Сес-тос чыл иштинде мээң участогум эмчизи болуп ажилдааш, чүгле меңээ эвес, бүгү аарыг кижилерге эвилеп, ээлдек болуп, билги мергежилниң бедиин, тергийн көргүзүп, чонун эмнел чоруур эмчи-виске чүгле экини күзеп, "Четтирдим, эмчи Чодураа Хүлеровна" — деп мөгейип чоруур мен.

Виктория ПЮРЮНА,
күш-ажылдың хоочуну.

Неделяның — четвергте

ЧЕТТИКПЕЙН МАНААР ХҮН

О чылдың июнь айдан еп Кызыл хоорайның ууннарынга неделяның кү хүнү болчаг шагы-домей.

Хемниң шулураан даа-налган, сериин салгын-агаар бүргээн кайгам-ыш Азия төвүнге четверг а найысылалывыстың нациялыг 60-70-80-лыгылары, арын-шырайы берген танцы шөлүнче чыгып келирлер. Ол хүн кижиги бүрүзүнүн үезин, от-көс дег изиг албышталган чалыып, амыдыралдың эки-ажыг октапкаш, 50-ларның тааланчыг аян-лажып, оожум аялгага анго танцылап, оорга-хол-буттун аашкы-ерин уттупкаш, твист, ил-теп, ойнап-хөглээр ил-олган.

Көрүшпээн эргим чүү-биле хөрек дол-ш-сеткилин аядып, ири дег таалал кайда-орайның хоочуннар-ның удуртукчузу Ольга-ана Дамдынның сана-эгелээн бо ажыктыг-чонунарга езулуг белек-охөглүг чыыштың орга-ры найысылалывыста-ган орус-тыва культура-ның мога-шылап билбес, чүрээ-биле бердинген

кайгамчык талантылыг кижилер-дир. Олар баянга-даа, гитара-га-даа бүгү чоннарның хөгжүм аялгаларын ойнай бээр, келген аалчылар олутка безин олурук-савайн баар.

ТР-ниң культуразының ал-дарлыг ажилдакчызы, орус культура төвүнүн удуртукчузу Ирина Юрьевна Тарханованың өткүт үнү кижилерниң кичээнге-йин хаара тудар, чыылганнарның ыраксаар, танцы-сам тевикиээр күзели оттуп келир. Баян туткаш, аныяк үезиниң хөгжүм-ырын күүседир сурагыг композитор Владимир Серен (Седой) ойнай бээри база улуг талант. Анато-лий Доржу гитаразын туткаш, тааланчыг үнү-биле ырлаар-га, ооң үделгезинге кижиги кады ырлап, хөглээр, онзагай. Ша-к мындыг идепкейжи культура ажилдакчыларының ачызында неделяның бир хүнү улуг назы-лыгларга өөрүшкүнү сөңөп ту-рар. Оларга чүгле мөгөөр апаар.

Мен чайгы шөлээмде хоо-райга турбаанымдан бо танцы шөлүңге сентябрь 15-те четтим. Ол кезээ күстүн сооксумаар сериин салгыны чыылганнар-ны Туризм бажыңың «сывы-рыпкан». Ооң директору Омак Владимирович Ондарның удур-тулгазы-биле бир дугаар ка-дын-да делгелге залыңа кончуг дүргөн сандайларны салыпкан.

Чыылганнар дескиндир олуттар-ны эжелептерге, шаанда клуб-тарга танцы кезээзи сагышка кирер. езулуг аныяк назын эглип келген дег.

Бо удаада танцы кезээзи тускай программа-биле эгелээн. ТР-ниң алдарлыг артизи Титов Санчат сурагыг «Даңгына» деп ырын ырлаарга, кым-даа олут орбаан, ооң-биле кады ырлажып, танцылаан. Хоочуннарның «Чы-рык күзел» бөлүү баштарында ак ленталарлыг, ак хөйлеңнерлиг ырлажы бээр, 18 харлыг кыстар дег кезээзи онзагай кырааткан. Ол күүселде дээш (удуртукчу-зу Тоорга Сундуевна) шаңнал

алганнар. Онзагай кадыннар аразындан «Чараш кадын» деп шаңналга Надежда Серен биле Тамара Оюн төлөптиг болганнар. Четверг санында хоочуннарның танцы кезээзиниң эгезинден эгелээш доктаамал киржикчизи. ТР-ниң көдээ ажил-агый яамы-зынга зоотехниктеп чораан, 78 харлыг Раиса Ивановна Черны-шовага «Эң кылагар кадын» деп атты тывыскаан. Шынап-ла ооң кедип алган идик-хеви, каас-талгазы кылаңнааш, алдын ышкаш чайынналып турар. Тыва телевидениениң хоочуну Миха-ил Норбу бир кадын-биле танго тепкеш, «Классиктиг танцының

тергииннери» деп шаңналга төлөптиг болганнар. Хоочун жур-налист Арапчор Оксур бо танцы кезээзинге бир дугаар келгенин дыңнаткаш, бичии үезинде суу-рунга чурттап чораан орус-тыва чаңгыс чер-чурттугларының ыр-лап чораан кохамыктарын сак-тып, ону чаптанчыг күүсеткеш, база шаңнал алган. «Эң эки тан-цор-матрос» «ХI вектиң тулган хоочуну» дээш шаңналдар-ла хөй болган. Ниитизи-биле сен-тябрь 15-те, Азия төвүнде Туризм бажыңыңа езулуг-ла, интерна-ционалчы танцы кезээзи 2 шак 30 минута үргүлчүлээш, чаңчыл болган тыва улустун «Челер-ой» деп самы-биле доозулган.

Чыгып келген 100 хире аңгы-аңгы мергежилдин төлээлеринге үе билдиртпейн эрткен. Аңаа келгеннер чаа күш, сагыш-сет-кипге оожургал алгаш, адак чиик тарап чанганнар. Бо күш оларга бир неделя дургузунда четчир, ынчангаш хоочуннарның дараа-зында четвергги четтикпейн манаар ужуру ында. Хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң даргазы О.К. Дамдынның тывынгыр-са-гынгырын улуг назылыглар мак-таар. Танцы кезээзинче ыяап-ла бир чалгаарап олар эжин чет-вергте кыйгырып эккээр. Ха-рын-даа кожууннарда сонуур-гааннар безин кээри хоочуннарга хүндүткел, деткимче-дир.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ,
хоочун журналист.

Байыр чедиришкннери

Экии, хүндүлүг Шолбан Валерьевич!

Тыва күрүнениң Чазааның Даргазының хуусаа бетинде, 2016 чылдың сентябрь 18-те соңгулдаларында чоңунуң бүзүрелин төлөтпө-биле тиилеп ап, 89 хуу бадылаашкыннарны алгаш, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бедик албан-дужаалыга база катап соңгуттурганыңар дээш чүрээмниң ханызындан чалбыштыг изиг байырымны чедирип ор мен, хүлээп ап көрүңер!

Чон Силерниң ажылыңарга улуг үнелелди берип, ажылыңарны уламчылап, бурунгаарлаашкынны, чаартылганы күзеп турар.

Чаа Чазакты четчелеп тургузарда, кадрлар шиллелгезин шыңгы, бодамчалыг, нарын шүүрнү дамчыштыр эрттирери күзөнчиг, эрги турган команданы барык бүрүнү-биле чаартыр үе келген, эртемденнер, юристер артар уjurлуг-дур.

Ал бодуңарга, аал-ораныңарга, ада-иеңерге, чоок кижилериңерге быжыг кадыкшылды, аас-кежикти күзедим!

Оолак Даржаевич Кара-Салдан.

82 харлыг хамааты.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чыраа-Бажы сумузу.

2016 чылдың сентябрь 20

...

Хүндүлүг Мерген Дадар-оолович!

2016 чылдың сентябрь 18-те соңгулдаларда Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының 7-ги чыыжының депутатынга Тываның чаңгыс мандаттыг №32 соңгулда округундан эң хөй 75 хуу бадылаашкыннарны алганыңар дээш, Силерге чүрээмниң ханызындан чалбыштыг байырымны чедирип ор мен, хүлээп ап көрүңер. Силерниң ал-бодуңарга, өг-бүлөңерге быжыг кадыкшылды, аас-кежикти күзедим!

Оолак Даржаевич Кара-Салдан

82 харлыг, күш-ажылдың хоочуну,

Силерниң база бир улуг назылыг деткичтиңер.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чыраа-Бажы сумузу.

2016 чылдың сентябрь 20

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, өрттээниң 50 хуузу баштай төлөп алыр. Өрттээ Ново-сибирск хоорайны. 20 хууга чедир чиигелделиг.

Магазин «Регион 17», Интернациональная кудумчу-зу, 115, (2 дугаар каът)

Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ОГРНИП 315171900004490
Телевирлиг үндөзүңгө парлаан.

Администрация Эрзинского кожууна приглашает жителей республики принять участие в приграничной ярмарке с 22 по 24 сентября 2016 г. в местечке Арц-Суурь Завханского аймака Монголии.

В отделе по делам миграции МВД по РТ по адресу: г. Кызыл, ул. Комсомольская, 33. т. 2-20-12 с 12 по 22 сентября с 17.00 до 18.00 часов выдаются удостоверения на разовое пересечение государственной границы (УДРПГ) через КПП «Цаган-Толгой» в период проведения приграничной ярмарки с 22 по 24 сентября 2016 г.

Телефон для справок: 2-33-55; 8 (39439) 2-24-85

Регионда
эң-не эки
өртекке тайга
тооруун са-
дып алыр бис.
Долгаңар!
8-923-549-
0175.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва
Республиканың Информатизация
болгаш харылзаа яамызыг

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000, Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ДОЛГАП БОЛУР ТЕЛЕФОННАР:
кол редактор—2-01-35, секретарь — 2-30-69,
редакторнун оралакчызы — 2-17-91,
бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи — 2-18-10,
Тел.факс (394-22) 2-30-69.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Чагыдылгa индекс: хуу кижилерге — 11530
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Тираж 4469. Номерни парлапгаже дужаганы,
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары
болгаш массалыг коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның
Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын»
солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээ.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солунну «Тыва»
ААН-ге парлаан. (Кызыл,
кин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаптынган
риалдарның авторлары
далдары редакцияның
ле дүүшпейн барып болу-
тунган саннары болгаш
фактылары, дыңнадыг
авторлар боттары харыл-

МӨӨРЕЙНИ ЧАРЛАП ТУР

Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектерининг талазы-биле яамызы саң-хөө-экономика болгаш кадр хандырылганын килдизининг начальнигининг оралакчызы хостуг албан-дужаалды элээрининг мөөрейин чарлап тур.

Мөөрейге Россия Федерациязының күрүне дылын билир, күрүнениң хамааты албанының дугайында Россия Федерациязының хоойлужудуга-зында хамааты албанның хостуг албан-дужаалын элээрининг доктаадып тургускан негелделеринге дүгжүп турар Россия Федерациязының 18 хар четкен хамаатызы киржир эргелиг.

Мөөрейге дээди профессионал эртемниг болгаш албан-дужаал регламентизининг квалификациялыг негелделеринге дүгжүп турар кижилер киржир, стажка негелде чок.

Мөөрейге киржирин күзээң Россия Федерациязының хамаатызы Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектерининг талазы-биле яамыже дараазында документилерни кириер:

а) хуу билдиришкнин,

б) холу-биле долдурганы болгаш ат салганы анкетаны, ооң майыын Россия Федерациязының Чазаа бадылаан, фото-чуруктарны кожар,

в) паспортунуң азы ону солаан документизининг хоолгазын (документининг бодун мөөрейге киржип келгеш көргүзөр),

г) эргежок чугула профессионал эртемин, ажылының стажын болгаш мергежилин бадыткап турар дараазында документилерни.

- күш-ажыл дептерининг азы хамаатының күш-ажыл (албан-хүлээлге) ажил-чорудулгазын бадыткап турар документизининг нотариуска азы ажилдап (албан хаап) турар черининг кадр албанынга бадыткаан хоолгазын;

- профессионал эртемниң дугайында документилерининг, хамаатының күзелин езугаар — немелде профессионал билиининг, эртем чадазын, эртем адын тывысканының дугайында документизининг нотариуска азы ажилдап (албан хаап) турар черининг кадр албанынга бадыткаан хоолгазын;

д) хамааты албанынче киреринге азы ону эртеринге шаптык болур аарыгның хамаатыда чогуңуң дугайында документини (№001-ГС/у майык), эмчи шынзылганын (086/у майык), психология болгаш наркология диспансерлеринден шынзылгаларны;

е) долчу намдарын;

ж) ыяап-ла пенсия камгаладылганының камгаладылга шынзылганын;

з) чурттап турар черининг аайы-биле үндүрүг органында учетка тургустунганының дугайында шынзылганы;

и) шериг учедунуң документилерин (шериг албан-хүлээлгелигерге);

к) профессионал эде белеткелдин, стажировка эрткенин, мергежилин бедиткенин дугайында документилерни;

л) күрүне шаңналдары-биле шаңнаанының, алдарлыг, шериг болгаш тускай аттарны, күрүне шаңналдарын тывысканының дугайында доку-ментилерни;

м) ыяап-ла медицина камгаладылганын камгаладылга полизин,

н) бодунуң, өөнүң иштининг (өөнүң азын гаш назы четпээн уругларының орулга чарыгдалдарының дугайында, өнчү-хөре болгаш өнчү-хөреңги байдалдыг хүлээл дугайында шынзылганы;

о) өг-бүле тутканының (чара бадыла дугайында шынзылганы.

Документилерни ону хүлээп алыр гайында чарлаан хүнден 21 хонуктуң д (2016 чылдың сентябрь 29-ка чедир) хүл.

Документилерни чогуур үезинде би оларны четче эвес киригени азы долчу чурумун чөптүг чылдагаан чокта хүлээп алырындан ойталаарынга би болур.

Мөөрейни эрттирерининг үезин 2016 октябрь 14 деп баш удур тодараткан.

Документилерни Кызыл хоорай, кудумчузу, бажың 16, каб. 203, тел. 8-4 адреске хүлээп алыр.

Мөөрейни эрттирерининг чурumu

Мөөрей ийи үе-чадада эртер. Бирги үе Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектерининг талазы-биле яамының миссиязы кирген документилерни сайг болгаш кордакчыларны мөөрейге ки дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

Ийиги үе-чадазында мөөрей ком кандидаттың эртем-билиининг, хамааты күрүнениң өске-даа албанын эрттир күш-ажылчы өске ажил-чорудулганы дырганының дугайында медээлээр лээш, кандидаттарны үнелээр, а кандидаттарның профессионал болгаш рын көөрү-биле федералдыг хоойлулар Россия Федерциязының нормативтиг эрге-хоойлу актыларынга, Тыва Респ хоойлуларынга болгаш нормативтиг лу актыларынга дүгжүп турар өске-да чорудулгаларын эрттирер, ооң иштинг беседалажышкынның аргаларын ажилт

Тус-тус беседалажышкынны комиссиязының кежигүннери кандидат хостуг хевирге, ооң келир үедеги албан ажил-чорудулгазынга хамаарыштыр чо чугаа үезинде мөөрей комиссиязының боттарының айтырыгларын салыр.

Мөөрейни эрттирерининг негелде дугайында моон-даа долу медээлери 6-04-16 деп телефон дамчыштыр билип

Мөөрей комиссиязы шиитпирни канда хүлээп алыр, протоколду долдуурар

Мөөрейниң түңнелдерининг дугайындагы кандидаттарже бижимел хонук хуусаада чорудар.

Мөөрейге киржип турган кандидатт документилерин оларның бижимел билдинеринге үндезилээш мөөрей эрткен соон дургузунда оларже эгидип болур, ол үе узуткап кааптар.

ИЗВЕЩЕНИЯ

...

В администрацию сельского поселения сумона Шынаанский поступило заявление от гражданки Российской Федерации Эльзы Константиновны о предоставлении земельного участка населенного пункта в аренду сроком на 5 (пять) лет площадью 1300 м2 для индивидуального жилищного строительства (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания земельного участка, имеющего адресные ориентиры: Республика Тыва, Тере-Хольский район, село Кунгуртуг, улицы 54а, разрешенное использование - для строительства жилого здания).

В рамках действующего Законодательства в течение 30 дней опубликования данной информации администрация сельского поселения сумона Шынаанский принимает письменное заявление по данному адресу.

Председатель администрации сельского поселения сумона Шынаанский Тере-Хольского кожууна А.М.